

יגאל ורדי

הפסיכולוגיה של הדת
הקלסיפיקציה של הדת הארכיטיפית

אֲדְרָא

סדרת דעת תבונות

העורך הראשי:
פרופ' אבי אלקיים

יגאל ורדי

הפסיכולוגיה של הדת

הקלסיפיקציה של הדת הארכיטיפית

הוצאת אֶהָרָא

Igal Vardi
The Psychology of Religion
The Classification of Archetypal Religion

עיצוב העטיפה: אבי אלקיים

מסת"ב: 978-965-7773-47-5 ISBN:

© כל הזכויות שמורות להוצאת אֶדְרָא, תל אביב

אין לשכפל, להעתיק, לצלם, להקליט, לאחסן במאגר מידע,
לשדר או לקלוט בכל דרך או בכל אמצעי – אלקטרוני,
אופטי, מכני או אחר – כל חלק שהוא מהחומר שבספר זה.
שימוש מסחרי מכל סוג שהוא בחומר הכלול בספר זה אסור בהחלט,
אלא ברשות מפורשת מאת בית ההוצאה לאור שתינתן מראש ובכתב.

נדפס בישראל תשפ"ג – 2023

© Copyright 2023 by Idra Publishing

Idra Press <IdraPublisher@gmail.com>

<http://idra.org.il/>

סידור, עימוד, לוחות והדפסה:

א. אורן הפקות דפוס בע"מ, שד' רוטשילד 109, תל אביב

להורי

ד"ר אריה ואסתר ורדי
הייתם לנו נקודת ארכימדס
ופאתוס לעבר התלהבות

תוכן העניינים

פרולוג:

11.....הצגת עיקרי הדברים.

חלק א':

27.....חשיבה דתית כבסיס לאפיסטמולוגיה

חלק ב':

67.....הקונברסיה הרוחנית

חלק ג':

93.....מצבי תודעה בחוויה הדתית

חלק ד':

115.....הקלסיפיקציה הארכיטיפית של הדתות.

חלק ה':

143.....האונטולוגיה של האל

אפילוג:

151.....המשיחיים.

157.....ביבליוגרפיה

"באחר-צהרים חם של יוני 1960, הגיע פיליפ פרנק המנוח למפגש החודשי של "החברה הבריטית לפילוסופיה של המדע" בקולג' יוניברסיטי שבלונדון. לאחר הפגישה, נכנסנו, סר קרל פופר, יוסף אגסי ואנוכי, למונית, יחד עם פרנק, וליוונו אותו אל מלון לשתות תה ביחד. פרנק היה אדם יקר ואיש מבריק ביותר. הוא היה אחד ממורי להיסטוריה ולפילוסופיה של המדע בהרווארד: פופר ופרנק הכירו זה את זה בווינה בשנות השלושים, כאשר פרנק – ששימש באותה תקופה כממשיכו של אינשטיין באוניברסיטת פראג – היה אחד מראשי התומכים ב"פוזיטיביזם הלוגי".

בנקודה אחת במהלך השיחה, שאל פרנק את אגסי מה גרם לו לבוא מישראל לאנגליה ללמוד אצל פופר. אגסי השיב מיד: "באתי לפופר ללמוד מטאפיסיקה". פרנק פרץ בצחוק ואמר: "איזו בדיחה מחוכמת!" לאחר מכן שאל אותי מדוע באתי ללמוד אצל פופר, ואני השבתי שהייתי זקוק לפופר כדי ללמוד ממנו פילוסופיה של הדת. פרנק צחק שוב, והאשים אותנו בניסיון לקנטר אותו. בדיוק באותו רגע הגיעו התה והעוגיות; השיחה עברה לפסים אחרים, ועד כמה שאני זוכר לא מצאנו עוד הזדמנות להבהיר לפרנק כי לא התכוונו להתבדח או לקנטר אותו. אי הבנה זו היתה ענין מהותי. פרנק, אשר לא האמין אפילו באפשרותה של המטאפיסיקה וחשב על פופר כעל חבר לנשק במלחמה נגדה, לא יכול היה לתאר לעצמו כיצד יכולות השיטות של מדעי הטבע להיות רלוונטיות למחקרים שבתחומי המטאפיסיקה והפילוסופיה של הדת".

וויליאם וורן בארטלי*

* בארטלי ו', ו', 'הפילוסופיה של המדע במבט לאחור', מחשבות 48 (דצמבר 1979), עמ' 30-37.

פרולוג

הצגת עיקרי הדברים

חמשת הפרדיגמות אודות
הקשר בין פסיכולוגיה לדת

בעבודה זאת המכונה "הפסיכולוגיה של הדת" אני מציג חמש נקודות מבט משלימות אודות היווצרות הדת מן ההיבט הפסיכולוגי והסוציולוגי. חמשת הפרדיגמות אודות הקשר בין פסיכולוגיה לדת הן כדלהלן: האחת – חשיבה דתית הכרחית לכל תהליך אפיסטמולוגי בהכרת המציאות; השנייה – התשוקה הרוחנית מיילדת את הקונברסיה הנפשית לעבר טיפוס אחד המוחלט הדתי; השלישית – ידיעת המוות מחייבת יצירת מימד סינכרוני נצחי בבחינת דת; הרביעית – הדת האישית היא המיילדת את הדת הממוסדת הסוציולוגית המתפקדת פונקציונלית בהקניית נורמות ערכים, חוק וסדר לקבוצה החברתית; החמישית – מצבי תודעה שונים מיילדים דתות ארכיטיפיות. אציג להלן בפרולוג את עיקרי הדברים, אשר יורחבו בפירוט יתר במהלך הספר כולו.

חשיבה דתית היא תנאי הכרחי לכל תהליך אפיסטמולוגי הטענה המוצגת במחקר זה הינה שחשיבה דתית היא תנאי הכרחי לכל תהליך אפיסטמולוגי בהכרת המציאות.

כדי להבין זאת, אנו נדרשים תחילה להסביר מה זאת חשיבה דתית. חשיבה דתית משמע חיפוש אחר "סיבת-הסיבות" לכל המתרחש בעולם, כלומר להבין את "היד-הנעלמה" המשפיעה על עולם התופעות הנגלה לעין. גוף הידע האפיסטמולוגי אודות העולם נוצר על ידי שילוב קוגניטיבי בין עובדות לבין פרשנות. מוסכם כיום שאי אפשר לתפוס עובדות ללא פרשנות קטגוריאלית. העובדות מייצגות את ההיבט האמפירי אודות תופעות המציאות הגלויות לעין, ואילו הפרשנות מייצגת את ההיבט הרציונלי אודות עולם הממשות הנסתר מן העין. ידע אפיסטמולוגי אודות המציאות מתגבש באמצעות שילוב הכרחי בין האמפירי לרציונלי.

החשיבה הרציונלית מושתתת על חשיבה אירציונלית

כאשר אנו מנסים להבין מהו ההיבט האמפירי, זה די ברור לנו. אמפירי משמע לתפוס את תופעות המציאות ולאחר מכן לגבש אותן כעובדות פוזיטיביסטיות שניתן לתאר ולמדוד אותן. מנגד, כאשר אנו שואלים מהו ההיבט הרציונלי, אנו תופסים שאין הבנה מספקת אודות מושג הרציונלי. אנו נוטים לייצג את החשיבה הרציונלית המכונה אינטלקטואליסטית באמצעות השלישיה המפורסמת של הוגי הדעות: רנה דקארט, בנדיקטוס שפינוזה וגוטפריד וילהלם לייבניץ, כאבות האסכולה הרציונלית בפילוסופיה החדשה. אמפירי משמע חשיבה אינדוקטיבית כלומר הכללה והסקת מסקנות מאוסף של עובדות. לעומת זאת חשיבה רציונלית משמע חשיבה דדוקטיבית, כלומר מסקנה אפריורית ללא התנסות מעשית. החשיבה הדדוקטיבית מתגבשת על בסיס קפיצת מדרגה אינטואיטיבית, המבוססת על ניחוש, השקפת

עולם, רגשות ומאווים. המסקנה המפתיעה הינה שחשיבה רציונלית מושתתת על חשיבה אי־רציונלית. שכן, חשיבה דדוקטיבית המושתתת על קפיצה אינטואיטיבית ביצירת ניחושים והשערות ואיננה מנומקת באופן רציונלי. כלומר שהחשיבה הרציונלית טומנת בחובה היבטים רגשיים ולא רק שכלתניים ואנליטיים, על מנת ליצור את הפרדיגמה הדדוקטיבית.

חשיבה מטפיזית משמע חשיבה דתית

החשיבה האמפירית מחייבת את הבנת החוקים הנסתרים העומדים מאחורי העובדות, כלומר מחייבת את המתודולוגיה של החשיבה המדעית. החשיבה המדעית נזקקת להישען על אקסיומות אשר הפילוסוף אמור לבנות אותן באופן דדוקטיבי. האקסיומות מבוססות על השקפות עולם, אמונות ומיתוסים. אמונות ומיתוסים הם ביטוי אמונותי לניסיון לתת ביטוי מילולי ומושגי לאל החבוי, לנסתר, ל"יד־הנעלמה" המייצגת את סיבת הסיבות שאנו חותרים להבינה. המסקנה הינה שאין חשיבה מדעית מתאפשרת ללא מטפיזיקה. מטפיזיקה משמע הניסיון להבין את סיבת־הסיבות ולכן, מטפיזיקה משמע דת. לכן, כאשר הפילוסוף הפרה־סוקרטי תלס אמר "הכל מים" הוא למעשה הציג אמירה מטפיזית־דתית, וכך גם יתר ממשיכיו, הרקליטוס אשר אמר "הכל אש", אנכסגורס אשר אמר "הכל אוויר", פיתגורס אשר אמר "הכל מספרים", דמוקריטוס "הכל אטומים", פרמנידס "הכל יש", אפלטון "הכל אידיאות"¹.

1 האזרחי פ', על היש המושלם: עיונים באפלטון וקודמיו, ירושלים: הוצאת מפעל השכפול, 1965.

האפיסטמולוגיה מושתתת גם על
רגשות ויצרים של "קתקסיס-ליבידינלי"

המסקנה המתבקשת מן הנאמר לעיל הינה שהתהליך
הקוגניטיבי-אפיסטמולוגי בהבנת המציאות איננו תהליך
שכלתני, קר, מרוחק, פורמלי ואנליטי, אלא הוא מחייב
מעורבות רגשית ויצרית כאחד, על מנת לאפשר את
קפיצת המדרגה האינטואיטיבית בהבנת הנסתר. זיגמונד
פרויד תרם לדיון האפיסטמולוגי בכך שהוא הציג את
המושג המכונה בפיו: "קתקסיס-ליבידינלי"². פרויד טען
שכל תפיסה של אובייקט מן המציאות טעונה, בעוצמות
שונות של רגשות ויצרים, כלומר האדם "מושקע" בכל
אובייקט שהוא תופס ומבין, אובייקט חי או דומם. לכן,
החשיבה האנושית מלווה תמיד בחוויה רגשית. נציג
להלן את המסקנה שאין חשיבה בלי אמונה. שכן, חשיבה
מושתתת על המידע האמפירי ואילו אמונה מושתתת
על האינטואיציה אודות המהות הנסתרת של היש, עד
רדוקציה בניסיון להבין את סיבת-הסיבות.

הקשר בין מבנה השטח הגלוי לעין
לבין מבנה העומק הסמוי מן העין

הפרה-סוקרטים חוללו מהפכה בכך שהם הבחינו בין
עולם התופעות הנגלה לעין, לבין עולם הממשות הנסתר
מן העין. עולם הממשות המייצג את המהות הנסתרת,
כלומר את חוקי הטבע עד רדוקציה של "היד-הנעלמה"
המייצגת את סיבת-הסיבות, אשר מניעה את עולם

2 גיורא צ', הלא-מודע ותאוריית הפסיכונירוזות, תרגום: דינה
גיל; עריכה: גאולה אלממן. תל אביב: פפירוס, 1988.

התופעות. כיום אנו מכנים זאת במושגים של מבנה-שטח מול מבנה-עומק. גוף הידע האפיסטמולוגי מתגבש באמצעות שילוב בין מידע אודות עולם התופעות של מבנה השטח, למול המידע אודות מבנה העומק. על מנת לתת המחשה קונקרטית אודות הקשר בין מבנה השטח למבנה העומק, אציג את התיאוריה של הבלשן נועם חומסקי. חומסקי משער שיש שפה אוניברסלית נעלמה המצויה במבנה העומק הנסתר, אשר היא תנאי הכרחי ביצירת שפות קונקרטיות גלויות לעין במבנה השטח. לכן, הוא מכנה את השפה האוניברסלית בשם "שפה גנרית" מלשון גנרטור, כלומר שפה אשר מחוללת מן הכוח אל הפועל, את השפות הקונקרטיות הגלויות לעין.³ כך גם ניתן לומר אודות הקשר בין חוקי הטבע הנסתרים, לבין עולם התופעות הנגלה לעין.

הצורך בבניית טיפוס אידיאלי בהבנת המציאות

חזרה להצגת הפרדיגמה הראשונית הגורסת שחשיבה דתית היא תנאי הכרחי לכל הבנה אפיסטמולוגית אודות המציאות. החשיבה הדתית מייצגת את מבנה העומק הטומן בחובו את סיבת-הסיבות בהבנת עולם התופעות. המדענים החוקרים את מבנה העומק, אינם מצליחים לפענח עד תום את סיבת-הסיבות וכולם נתקעים, ובצדק, בשלבי מעבר לקראת הבנת הסיבה הראשונית. אדמונד הוסרל,⁴ אבי הפילוסופיה הפנומנולוגית, טען שעל מנת להבין את עולם התופעות, עלינו להתאפק (אפוכה),

3 חומסקי נ', לשון ורוח, תל אביב: הוצאת ספרית פועלים, 1978.

4 ברגמן ש"ה, הוגי הדור, ירושלים: הוצאת מאגנס האוניברסיטה העברית, 1974.

לא להסיק מסקנות נמהרות ולנסות לבצע רדוקציה פנומנולוגית כדי להגיע למה שהוא כינה "ראייה אידטית", כלומר להבין את האידיאה האפלטונית המייצגת את הקבוע מאחורי השונות של עולם התופעות. הוא לא הציג בפנינו את השיטה כיצד לעשות זאת. במעבר מהוסרל לתורת הגשטאלט, ניתן להציג את אותה טענה. תורת הגשטאלט מנסה להבין את הקבוע הצורני מאחורי הווריאציות והשונות הנגלות לעין. במעבר מן הגשטאלט למתודולוגיה שהציג הסוציולוג מקס ובר, אודות הצורך לבנות סרגל מדידה קבוע למדידת המציאות האמפירית, סרגל מדידה שאותו הוא כינה "הטיפוס האידיאלי"⁵. ובר כמו הוסרל, טען שיצירת "טיפוס אידיאלי" איננו מתבצע באמצעות מיצוע סטטיסטי של עולם התופעות, אלא הוא נבנה בצורה דדוקטיבית ואינטואיטיבית כקפיצת מדרגה חשיבתית. בנקודה זאת אציג את הפרדיגמה האפיסטמולוגית החדשה שלי.

הטיפוסים האידיאליים מיוצגים כסינדרומים

אפיסטמולוגיה משמע דיאגנוזה. אפיסטמה וגנוזיס משמע הכרה. להבין את המציאות משמע לאבחן אותה. על מנת לאבחן את המציאות, אנו זקוקים לשני מקורות מידע: האחד, האמפירי באיסוף תופעות המציאות; והשני, הרציונלי המתאפיין בהצגת טיפוסים אידיאליים המכונים בשפה רפואית "סינדרומים" של קבוצות שונות בתוך קלסיפיקציה אחת גדולה. כלומר ראייה אידטית על פי

5 ריימון א', ציוני דרך בהגות הסוציולוגית (חלק ב'), תרגום מצרפתית: קרלה פרלשטיין, רעננה: האוניברסיטה הפתוחה, 1994.

הוסרל, משמע בניית טיפוסים אידיאליים על פי ובר, והם מתממשים בהצגת השערות אודות קיומם של סינדרומים בקלסיפיקציה בתחום נחקר. הטיפוסים האידיאליים של הקלסיפיקציה נבנים בצורה אינטואיטיבית אבל במקביל גם אמפירית. הסינדרומים המייצגים טיפוסים אידיאליים של ארגון החלקים לשלם, מייצגים למעשה את מבנה העומק של עולם התופעות. במעבר מחשיבה מדעית לחשיבה מטפיזית-דתית, ניתן לומר שהחשיבה הדתית מתאפיינת בניסיון להגיע אל גבול הקיצון בהבנת הסינדרומים המייצגים את "היד-הנעלמה", בהבנת סיבת-הסיבות.

פשר הקונברסיה הרוחנית

על מנת להגיע אל גבול הקיצון בהבנת "היד-הנעלמה", האדם נדרש מבחינה קוגניטיבית לעבור מחשיבה רציונלית, שכלתנית ואנליטית לחשיבה חווייתית ורגשית המאפשרת לו ליילד את האינטואיציה לעבר הבנת הנסתר. מבחינה פסיכולוגית אנו מבינים כיום שלבני האדם יש תשוקה וצורך לחוות חוויות שיא רוחניות. מודגש שאנשים נבדלים בסגנונות החשיבה שלהם ולכן לא כל אחד מאיתנו מתאפיין באותה עוצמה לעבר הרוחני. ישנם אנשים שסגנון החשיבה שלהם יותר אמפירי ומסתפקים בחיפוש הקשר בין התופעות הגלויות, אחרים נוטים לחשיבה יותר מדעית בחיפוש אחר החוקים הנסתרים ואילו ישנם כאלו שמשתוקקים לעבר הרוחני בהבנת הנסתר. ויליאם ג'יימס⁶ תאר את הקונברסיה הרגשית

6 ג'יימס ו', החוויה הדתית לסוגיה-מחקר בטבע האדם, ירושלים: הוצאת מוסד ביאליק, 1949.

המיילדת באדם חוויה דתית. חשוב להבחין בין קונברסיה גופנית שתיאר פרויד במחלת ההיסטריה אשר מתאפיינת במתח נפשי קונפליקטואלי לא פתור, המומר לתחלואה גופנית של שיתוק או עיוורון, לבין קונברסיה רוחנית. הקונברסיה הרוחנית מתאפיינת לרוב אצל אנשים החווים את עקרון הפיצוי בין נטייה לאיון עצמי, לבין תחושת אחדות יוניו-מיסטית עם העולם.

פשר החוויה הנומינוזית אודות הקדושה

רודולף אוטו⁷ חקר את פשר הולדתה של חווית הקדושה וטען שהיא נוצרת כתוצאה מהתפעמות המלווה בפחד ובעתה מול הנסתר. לעניות דעתי, הוא לא הציג פענוח מספק בהבנת חווית הקדושה בנפשו של האדם. בהמשך למה שתואר לעיל אודות הקשר בין האפיסטמולוגיה האמפירית, לבין האפיסטמולוגיה הרגשית המושתתת על המושג של פרויד אודות הקתקסיס-הליבידינלי, אנו מבינים שכל אובייקט שאנו מפרשים במציאות, טעון ברגשות ויצרים. כשאנו מתבוננים בשולחן בבית שאנו יום-יום אוכלים עליו, איננו יודעים עד כמה אנו קשורים רגשית לאותו שולחן, כלומר עד כמה הידע אודות השולחן טעון ומושקע רגשית. כך גם זה קורה כאשר אנו מתבוננים בנעל אישה והופכים את הנעל לפטיש, עקב היותו טעון ארוטית באופן אסוציאטיבי ביחס לאישה הנועלת את אותה הנעל. כך גם כאשר אנו מתבוננים בכד המייצג דגל, ואותו בד משנה את משמעותו באופן דרמטי ומקבל עוצמה רגשית עזה עם

7 אוטו ר', הקדושה – על הלא רציונלי באידיאת האל ויחסו לרציונלי, ירושלים: הוצאת כרמל, 1999.

תחושה של קדושה פטריוטית. ואכן, יש הבדל כאשר אנו מנסים להבין את המציאות היומיומית הקונקרטית לעומת הניסיון להבין את הנסתר, את "היד-הנעלמה" המניעה את העולם. הקתקסיס-הליבידינלי המושקע בחקר הנסתר, הוא עוצמתי עד כדי כך שאנו הופכים את הנסתר לדבר קדוש. קדושה משמע לעשות הבדלה והבחנה בין האנושי לעל-אנושי, בין החולין לבין הקדוש.

המודעות למוות כמיילדת את השערת הנסתר

מותר האדם מן הבהמה מתאפיין בקיומה של תודעה עצמית. התודעה העצמית מקנה לאדם תחושת חירות בבחירת התנהגותו והיא מקנה לו גם את היכולת לחשיבה אינטנציונלית-התכוונתית לעבר המחר כהשערת עבודה. במקביל לכך, בניגוד לבעלי החיים, האדם מודע להיותו בן-תמותה חי, גדל ומתכלה עד סופיותו. מן ההיבט הפסיכולוגי, בני אדם חיפשו מזור למול ידיעת המוות על ידי כך שהם יילדו את הנפש הנצחית, את גלגול הנשמות הבלתי-מתכלה, ובמקביל את קיומו של היש המוחלט הבלתי-מתכלה בדמות אל, ומאוחר יותר בדמות אידיאות אפלטוניות. החוויה הרוחנית המאפיינת את האדם, היא במהותה הצורך להתחבר אל המוחלט הבלתי-משתנה, הבלתי-מתכלה כדי לנצח את המוות. ידיעת המוות היא המייצרת את החוויה הדתית.

הדת האישית מול הדת הממוסדת

חשוב להבחין בין הדת האישית לדת הממוסדת. הדת האישית מייצגת את החוויה הפרסונלית של האדם ולכן, היא מיוצגת על ידי המתודה הפסיכולוגית. לעומת זאת,

הדת הממוסדת מייצגת את הארגון החברתי סביב הדת והיא מיוצגת על ידי המתודה הסוציולוגית. טענתי הינה שיש להתחיל במתודה הפסיכולוגית בהבנת חידת לידתה של החוויה הדתית ולאחר מכן לעבור אל אופן ההתמסדות של הדת מן ההיבט החברתי. המעבר מן הדת הפרטית הפסיכולוגית לדת הממוסדת הסוציולוגית מתבצע על פי המודל כדלהלן. בני אדם כפרטים או כקבוצות פועלים בסביבה חברתית, כלכלית, פוליטית ותרבותית מסוימת. האדם חושב ב־זמנית גם בצורה עצמאית אך גם בהשפעה סביבתית מן האקלים התרבותו בו הוא חי. הדבר נכון לא רק לתקופות המודרניות אלא גם לאדם הקדמון, שיצר פולחנים דתיים ולאחר מכן דתות ממוסדות. האדם כפרט וכקבוצה מייצרים אידיאות ומשליכים באופן פרויקטיבי סיפורי מיתוסים, אשר אמורים להסביר את העולם ולפרשו. על פי התיאוריה של שלמה גיורא שוהם,⁸ האדם מבצע פרויקציות מיתולוגיות ואני מכנה זאת פרויקציות מיתודתיות. מרגע שהמיתוסים הללו מתגבשים כסטרוקטורה, הם הופכים להיות סינכרוניים כלומר על־זמניים ואז בהיזון־חוזר (פידבק), הם משפיעים על אלו שיצרו את אותם מיתוסים ומקנים להם משמעות חדשה לחיים ודרכי פעולה ערכיים ונורמטיביים. לא לחינם הדת הממוסדת מפורשת בתנ"ך ובכלל בהקשר של חוקים. המיתוסים הדתיים מקנים גם פרשנות אודות העולם, אך גם נורמות התנהגות שלבסוף נרשמים כחוקים של "עשה ואל תעשה". תיארתי את המעגליות הסגורה בין היווצרות הדת האישית לבין התגבשות הדת הממוסדת.

8 שוהם ש"ג, הדיאלוג בין המיתוס והכאוס, רמת אביב: הוצאת רמות-אוניברסיטת תל אביב, 2002.

הדיאכרוני מחייב את הסינכרוני –
הבנת פשר הפצעת הדת הממוסדת בזמן היסטורי

לאחר שהצגתי את הפרדיגמה הראשונה במחקר זה, הגורסת שחשיבה דתית היא תנאי הכרחי לכל חשיבה אפיסטמולוגית, אעבור להציג כעת את הפרדיגמה השנייה, הגורסת ששום דת ממוסדת לא יכולה להפציע ולהתגבש אם אין תשתית אפריורית מראש. הטענה הינה שאי אפשר להבין את אופן הפצעתן והתמסדותן של דתות שונות בזמנים ובמקומות היסטוריים, מבלי להציג קלסיפיקציה ארכיטיפית של דתות המתקיימות בפוטנציה בתודעה האנושית. הטענה המטפיזית האפלטונית הינה ששום דבר לא נוצר, אלא אם היה קיים קודם. כל מה שנלמד ומתהווה, היה קיים בפועל כאידיאה בפוטנציה. לכן, במחקר זה אציג קלסיפיקציה ארכיטיפית של דתות הנוצרות כפרוייקציה של מצבי תודעה שונים המושתתים על מבנים אישיותיים. הבנת הפוליתאיזם, המונותאיזם, הדואליזם והשילוש הקדוש, יוסברו לא באופן היסטורי ודיאכרוני, אלא באופן סינכרוני וארכיטיפי. על מנת לממש אתגר זה, אציג את הקשר בין מבנים אישיותיים שונים, מצבי תודעה הנגזרים מאותם טיפוסי אישיות ופרויקציות מיתודיות הנוצרות בעקבות מצבי תודעה אלו. כל אלו מייצרים את הקלסיפיקציה הארכיטיפית של דתות, הניצבות כבסיס להפצעה של דתות קונקרטיות בזמנים ובמקומות שונים במהלך ההיסטוריה.

טיפוסי אישיות מיילדים מצבי תודעה שונים

אישיותו של האדם היא הבונה את הסגנון הקוגניטיבי הייחודי לו, והיא המייצרת את מצב התודעה הייחודי

לו. החשיבה מתאפיינת כחשיבה אינטנציונלית, כלומר כפרוייקציה תכליתית כלפי העולם. לרוב היא מושפעת מן המימד האישייתי כאשר תכני האישייות מוקרנים החוצה באמצעות תהליך "האנשה" -אנתרופומורפיה. לכן, בני אדם נוטים לפענח את הנסתר באמצעות פרשנות של פרוייקציה של האנשת אישיותם.

טיפוסי האישייות הוצגו במהלך ההיסטוריה האינטלקטואלית על בסיס תורות טיפולוגיות שונות. הפילוסוף סרן קירקגור⁹ תאר את המנעד הנפשי המלא באמצעות הצגת ספקטרום של שלוש פאזות נפשיות, אותן הוא כינה בשמות: הטיפוס האסתטי, הטיפוס האתי והטיפוס הדתי. שלושת טיפוסים אלו מתכתבים אחד לאחד בשלושת אשכולות אישייתיים בקלסיפיקציה הפסיכיאטרית המכונים הפרעות אישייות. על פי תפיסתי הפרעות אישייות מייצגות פנומנולוגית דפוסי התנהגות נורמטיביים בעוצמות שונות. שלושת האשכולות של הפרעות אישייות המקבילות לשלושת טיפוסי קירקגור הם כדלהלן: האישייות ההיסטריונית כמקבילה לטיפוס האסתטי, האישייות הכפייתית כמקבילה לטיפוס האתי, האישייות הסכיזואידית כמקבילה לטיפוס הדתי.¹⁰

הקלסיפיקציה הארכיטיפית של דתות נעה על הספקטרום בין הפוליתאיזם בקצה אחד, המונותאיזם בקצה השני ובאמצע הדואליזם המיילד לאחר מכן את השילוש הקדוש. ניתן להראות שהאישייות ההיסטריונית-אסתטית מתאפיינת בתודעה המפרשת את המציאות בחומרי ובריבוי, ולכן היא מיילדת את

9 קירקגור ס', האתי, האסתטי והדתי: מבחר כתבים, עורכים: יוסף שכטר ואילן ברוך, תל אביב: הוצאת דביר, 1991.

10 אליצור א', טיאנו ש', מוניץ ח', נוימן מ', פרקים נבחרים בפסיכיאטריה, תל אביב: פפירוס, 1996.

השקפת העולם המיתית-דתית הפוליתאיסטית. בקצה השני האישיות הסכיוואידי-דתית מתאפיינת בתודעה המפרשת את המציאות ברוחני ובאחדות ולכן היא מיילדת את השקפת העולם המונותאיסטית. בדרגת אמצע על הספקטרום, האישיות הכפייתית-אתית, מתאפיינת בהבחנה בין טוב לרע, מותר ואסור. כלומר, היא מתאפיינת בגבול היוצר את הדיכוטומיה של השקפת עולם דואליסטית. הדואליזם מתפתח באופן סינכרוני לעבר חיפוש אחר החולייה המתווכת, תוך יצירת המשולש של השילוש הקדוש.

הצגת הקשר בין מבנה אישיות, סגנון קוגניטיבי, סגנון תודעתי היוצר באופן פרויקטיבי תמונת עולם מיתית-דתית על הרצף בין הפוליתאיזם למונותאיזם מחייבת כעת הרחבה לעבר קלסיפיקציה ארכיטיפית של דתות מגוונות יותר. מודגש שהקלסיפיקציה הארכיטיפית הסינכרונית היא במהותה סטרוקטורלית והיא המקנה את התשתית ליצירת דתות קונקרטיות בזמנים ובמקומות שונים במהלך ההיסטוריה על פי אילוצים סביבתיים. הדתות הדיאכרוניים הללו מושתתים על הוצאה מן הכוח אל הפועל של הארכיטיפ הדתי הסינכרוני.

שלושת הטיפוסים שהוצגו על ידי קירקגור ובמקביל על ידי הפסיכיאטריה, מורחבים לתשעה טיפוסים, שלושה טיפוסים בכל אשכול כדלהלן: האשכול ההיסטריוני מתאפיין באישיות האימפולסיבית, ההיסטריונית והנרקסיסטית; האשכול הכפייתי מתאפיין באישיות הרציונלית, הכפייתית והפרגמטית; האשכול הסכיוואידי מתאפיין באישיות הדפרסיבית, הגבולית והסכיוואידי. כל טיפוס אישיותי מתאפיין בסגנון קוגניטיבי מסוים ובמקביל במצב תודעתי מקביל, אשר מייצר פרויקציה מיתו-דתית. הבה נציג זאת.

האשכול ההיסטוריוני (הטיפוס האסתטי):
הטיפוס האימפולסיבי – בעל מצב תודעה של אקסטוזה.
הטיפוס ההיסטוריוני – בעל מצב תודעה של רומנטיות-
יצרית.
הטיפוס הנרקסיסטי – בעל מצב תודעה פנטזיונרי.

האשכול הכפייתי (הטיפוס האתי):
הטיפוס הרציונלי – בעל מצב תודעה פוזיטיביסטי-
ריאליסטי.
הטיפוס הכפייתי – בעל מצב תודעה ריאליסטי-דוגמטי.
הטיפוס הפרגמטי – בעל מצב תודעה פרגמטי.

האשכול הסכיזואידי (הטיפוס הדתי):
הטיפוס הדפרסיבי – בעל מצב תודעה תלוש.
הטיפוס הגבולי – בעל מצב תודעה פנטי.
הטיפוס הסכיזואידי – בעל מצב תודעה רוחני-אידיאליסטי.

הקלסיפיקציה הארכיטיפית של דתות

הקלסיפיקציה הארכיטיפית של הדתות מתגבשת
כפרויקציה של מצבי תודעה של תשעת הטיפוסים
שתוארו לעיל כדלהלן.

האשכול ההיסטוריוני – הטיפוס האסתטי:
א. הדת הפוליתאיסטית-פגאנית – אתאיזם של "אני
ואפסי עוד" (הטיפוס האימפולסיבי).
ב. הדת הקבליסטית – גאולה דרך הביבים, מצווה הבאה
בעברה (הטיפוס ההיסטוריוני).
ג. הדת הרגשית – כיסופי אהבה אל האל (הטיפוס
הנרקסיסטי).

האשכול הכפייתי – הטיפוס האתי:

- א. הדת הפנתאיסטית – אתאיזם ערכי (הטיפוס הרציונלי).
- ב. הדת המחוקקת – עבודת האל באמצעות מילוי מצוות (הטיפוס הכפייתי).
- ג. הדת הפרגמטית – הדת הממוסדת (הטיפוס הפרגמטי).

האשכול הסכיוואידי – הטיפוס הדתי:

- א. הדת האקסידית – אתאיזם של שבר ערכי לעבר ניכור וזרות (הטיפוס הדפרסיבי).
- ב. הדת האיובית – אמונה מתוך סבל (הטיפוס הגבולי).
- ג. הדת המונותאיסטית – איון עצמי לעבר אחדות של יוניו־מיסטיקה (הטיפוס הסכיוואידי).

קלסיפיקציה ארכיטיפית זאת תורחב ותוסבר בהמשך בצורה מקיפה ויסודית. מה שחשוב זה להבין את המודל המציג את הקשר בין הפסיכולוגיה של דת, לבין הבנייה של קלסיפיקציה דתית־ארכיטיפית, אשר מקנה את התשתית להפצעה של דתות קונקרטיים במהלך ההיסטוריה האנושית. הציר הסינכרוני־הארכיטיפי הוא תנאי הכרחי המאפשר את ההפצעה והולדת הדתות השונות בציר הדיאכרוני־היסטורי.